

באמת דרשו שם ושבואל — ששב לה' בכל לבו. והתשובה היינו שמישיב חמדה זו למקורה, ומכיר שלו יתברך הכסף והזהב, ולכך הוא ראוי להיות על האוצרות דוד המלך ע"ה, שמלכותו מדת מלכות שמים, וכל מינויו היינו שהממונה על אותו דבר היה יודע ומכיר להקנות הכל לעליון קונה שמים וארץ. וגם ברכה באוצרות בא על ידו, כיון שיצרו הש"י בבריאה חומד ממון, על כן יש בו כח עצום בזה, וכיון ששב בכל לבו הרי ברכת ה' בממון על ידו. וגם נאמר טוב עין הוא יבורך והוא היה צר עין בעבודה זרה כמו שאיתא בירושלמי (פרק ה' ב). והיינו משום חמדת ממון עינו צרה בשל אחרים, ובמקום צרות עין הוא טובת עין כששב כנודע — לכך הברכה על ידו.

ויעיין שם בירושלמי דהוא נביא זקן דבית אל. ובסנהדרין (קד.) אמרו עליו גדולה לגימיה שמשרה שכינה על עובדי הבעל דכתיב (מלכים-א יג) ויהי הם ישיבים אל השלחן ויהי דבר ה' אל הנביא אשר השיבו וגו', דפלא הוא, אטו אחד שמאכיל לחבירו תשרה עליו שכינה? — רק לפי שבטוב עין נאמר כי נתן מלחמו לדל והוא אז חוזר לקלקולו והיה צר עין, לכך אצלו הוא רבותא גדולה, כי הש"י דן כל אחד כפי מה שהוא במדותיו' (צדקת הצדיק קפא).
ע"ע בן יהודע.

*

ואגב אבאר לך עוד נקראה משפחת חשמונאי, על פי מה שאמרו רז"ל הנושא אשה צריך שיבדוק באחיה, והוכיחו זה מאהרן הכהן, ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון הנשיא הראשון שבישראל. ולא דבר ריק הוא שנלמד הדבר דוקא מאהרן הכהן, אך הוא להורות שנשא אהרן אחות נחשון שממנו יצא חוטר מגזע ישי המצליח למלוכה, על כן זכו בניו באחרית עב"פ למלוכה לשעתה בימי החשמונאים. על כן חשמונאי בגימטריא נחשון עם הכולל, להורות שנכללו גם המה במלוכה, להיות שבאים גם כן מזרע עמינדב בימי נחשון, אבל הוא רק מלוכה לשעתה' (מתוך בני יששכר — כסלו טבת ד,לט).

דף קיא

'קל וחומר לשכינה ארבעה עשר יום' — שכך דרך הלשון לכפול בכל מקום, כמו (במכלתא) 'כי תקנה עבד עברי — אם ישראל עובד שש אף הגר יעבוד שתים עשרה, אמרת דיו... (ערמב"ן). ואולי רמז כאן בדוקא משום ששלשה שותפין באדם, הקב"ה אביו ואמו, והקב"ה כנגד שניהם (ע' נדה לא.). או אולי רמז לשני הסגרות, כמצורע מוחלט. וי"מ 'קל וחומר לשכינה' — זה משה שהיה מלך וכהן (עתוס' ועוד). ונקרא משה 'שכינה' משום מלכותו וכהונתו, כי המלך יושב על כסא ה', ככתוב בשלמה (דהי"א כט). והכהן — קדוש יהיה לך, כי קדוש אני ה'. והיינו ככבוד שכינה ממש שאינו ניתן למחילה, משא"כ כבוד אב, הגם שהוקש כבודו לכבוד המקום אינו כמוהו ממש וניתן למחילה. עוד יש לפרש דתלמיד-חכם הנלמד מריבוי 'את ה' א' תירא' והריהו ממש 'את ה' — 'עם ה'' כדכתיב במשה 'ויהי שם עם ה' — הרי כבודו ככבוד שכינה ממש. וכן אמרו 'שאני ת"ח דקוב"ה תבע ביקריה'. עפ"י 'בדרך טובים'. ע"ע במובא בקדושין נו.

'זיל אהדר בך' — שטועה בדבר משנה אתה, שהדין חוזר (ריטב"א).

'אמר ליה אשלח ליה — איכסיף' — מכך שאיכסיף נראה לכאורה שידע שרב הונא לא אמרה. וקשה, הלא כל האומר דבר שלא שמע מפי רבו מביא פורענות לעולם (ברכות כז:)? ואין לפרש שנתירא שמא חזר בו — שאם כן מה לו לירא, הלא כשישלחו לרב הונא יאמר אכן אמרתי וחזרתי בי. ונראה ששמע זאת מרב הונא אגב ריהטא, וכיון שכן שמא לא קבע לו רב הונא להלכה. או שמא לא יזכור רב הונא שאמרה, ויאמר לא אמרתי לו מעולם (ריטב"א).
ורבנו חננאל כתב שלא אמר כן בשם רב הונא אלא כדי להעמיד דבריו תלה דבריו באילן גדול. וכיו"ב פירשו רש"י ורשב"ם בפסחים קיב. 'אם בקשת ליחנק — היתלה באילן גדול'. ואולם רבנו חננאל שם פירש בענין אחר. וצ"ב. (ויש לומר שרבה"ה קיבל שמועת רב חננאל שכך אמר רב, אלא שתלה זאת ברב הונא שהיה גדול תלמידי רב).

'... ואיהו כמאן סברה, כי הא דרב ושמואל...' — פירוש, כיון שכל כך הקפיד עליו ואמר לו 'אשלח ליה' ודאי דברים בגו (ריטב"א).

'גששה, אמר ליה: דין שיעוריה כשק' — צריך באור למה מישש בגדו ומדוע יגנה בגדו בעיניו. ושמא יש לפרש על פי מה שאמרו (בשבת קמה:): שתלמידי חכמים שבבבל מצויינים בבגדיהם, מפני שאינם בני מקומם, או לפי שאינם בני תורה. ומשמע שבני ארץ ישראל לא היו מצויינים עצמם במלבושים נאים, לפיכך רצה רבי ינאי לדעת האם נוהג כמנהג המקום, ואכן כך מצאו שהוא גרוע ועב, כשורת בני תורה שבארץ ישראל (אמת ליעקב. והמאירי פירש גישוש הבגד כמשל, שתהה על טיבו והליכותיו, ע"ש. וע"ע: לקוטי מאמרים לר"צ הכהן, עמ' 186; מרומי שדה).

(ע"ב) 'גוד, לית דין צבי למילף' — קשה, כיצד מדבר כלפיו דברים קשים בפני שמשו? ויתכן שעשה כן כדי לזרוז שיעיין יותר, וכפי שכתב בשו"ת חות יאיר (קנב) שמותר לרב להוכיח לתלמידיו בדברים קשים כדי לזרוז שיישמרו מן הטעות והשגיאה (עפ"י חפץ חיים הל' לשה"ר — באר מים חיים כלל ד אות ו. וע"ע במובא ביוסף דעת ב"מ כ:).

'לו משפט הבכרה — משפט הבכורה לאיש ולא משפט הבכורה לאשה' — כתבו כמה מהראשונים: מעתה שוב אין צריך לדרשות הקודמות [והן באות לדרשות אחרות — ע' נודע ביהודה תנינא אה"ע קמה], שלימוד זה משמע מיעוט לדיני הבכורה בכללם, שאינם אלא בנכסי האיש ולא בנכסי האשה. ולפי זה יש לפרש הדרשה דקאי על כל הפרשה, כי תהיין לאיש... לא יוכל לבכר — הרי מדובר בפרשה כולה בנכסי האיש ולא האשה. [עי' רי"ט אלגזאי בסוף פרק יש בכור שהקשה מדוע צריך למעוטים, הלא כשכתוב איש לא הושוו איש ואשה, כמו שכתבו התוס' בכ"מ]. ועל זה כתוב לו משפט הבכרה — כלומר רק לבכור המדובר בפרשה שיוש בנכסי האב, ואין בכורה אחרת. אמנם יש מהראשונים שפרשו גם לפי המסקנא שצריך למיעוטים האחרים. וצריך שלשה מיעוטים, לבחור שנשא אלמנה, לאלמון שנשא בתולה, והמיעוט הזה, לו — ולא לה, ממעט גם בחור שנשא בתולה. ולפי דבריהם צריך לומר שדורשים 'לו' על האב, משום יתור הכתוב (וכ"מ ביד רמ"ה כאן ולהלן קכב:).

ואף שלפי פשוטו מוסב על הירוש ולא על המוריש, מ"מ ניתן לשמוע שה'בכורה' היא דבר המתגלגל מדור לדור, וכאילו אומר: לזה הבן המשפט לקבל את 'בכורתו' וחשיבותו של אביו [נכמו שיש במדרשות לענין קדושת הבכורה שמתגלגלת והולכת מאדם הראשון וכו']. כי גם אם אביו אינו בכור בפועל, מ"מ יש בו שייכות לבכורה (ולכהונה) מצד שהוא זכר, וממנו ומכחו 'הופרש' הבכור, והוא כשלוחו בזה, ועל כן גם בו ישנה בכורה בכח שעוברת ומתגלגלת בבנו בכורו. משא"כ האשה שאינה שייכת בבכורה (כמו בעבודת כהנים), אין לה מה לגלגל לבנה הבכור. [והוא כענין נשים הפטורות מללמד בנם תורה מתוך שאין אביהן חייב ללמדן, כדאיתא בפ"ק דקדושין]. ('בדרך טובים').

'אמר רבא: הכי קאמר, ונתתם את נחלת שארו לך, קא סבר גורעין ומוסיפין ודורשין' — זה לשון הרמ"ה בספרו 'יד רמה':

'גורעין ומוסיפין ודורשין — כלומר, דבר שמסורת בידינו הלכה למשה מסיני שהדין כך ושיש לו רמז מן התורה, אע"פ שאין מקום הרמז ההוא מסורת בידינו, אנו רשאים לגרוע מתיבה זו ולהוסיף בשניה כדי לדרוש המקרא על דרך הדין המסור בידינו כדי לעמוד על מקום הרמז מן התורה. וכי תימא: אם איתא, לכתוב קרא הכי? הא לא קשיא, דאנן לא מיעקר קא אתינן למעקריה לקרא מפשטיה לגמרי, דהא קיימא לן אין מקרא יוצא מידי פשוטו אלא בבכור דפרשת יבמין בלחוד — הלכך אצטריך קרא כדכתיב לאשמועינן דאי לית ליה אחים לאביו, הקרוב אליו ממשפחת אביו הוא קודם, ואצטריך 'שאר' לירושת אשתו לגרוע ולהוסיף. ולהוסיף ולדרוש שהבעל יורש את אשתו... 'ויע' בערוך המצויין במסורת הש"ס).

ע"ע שו"ת הרא"ש — 'תשובות נוספות' טו.

*

הנה אגרת ששלח הגאון בעל חזון איש, לגאון רבי איסר זלמן מלצר — זכר צדיקים לברכה — הנוגעת בענין ירושת הבת (קובץ אגרות חזו"א ח"א צו):

'רצוני בזה להודיע צערי הגדול על מחשבה זרה המרחפת באויר ארצנו הק', לעשות תקנות חדשות נגד התורה המצויה עתה בידינו, ובלבי זה גורם הירוס האמונה מלבנות שלומי אמוני ישראל, בהיות שהכפירה והמינות בעקבתא דמשיחא הומות בראש כל חוצות ומרבים להפיץ עתונים בכל יום במאמרים לוקחי לב להסיר את העם מאמונה בי"ג עיקרים, ולטעת בלבבם שאין עולם אלא אחד, ושהעולם אין לו יוצר ושאיין עם ישראל גוי אחד ושאיין תורה מן השמים, וכל מעללי איש ותחבולותיו מבקר עד ערב לפי רוח הכפירה יהלוכו...

ואמנם קו דק מגביל בין אמונה לכפירה, ומדת האמונה ככל יתר המדות הטובות יתחלקן למדרגות. יש שאמונתו בריאה וחזקה וירגיש על ידה כל עבירה קלה, ויש מאמין שאמונתו רפויה מאד ויעבור עליה בלי הרגש, ואמנם גם הוא מאמין יחשב אלא שהוא מקטני אמנה. ואמנם יתכן שהפוסח על שתי הסעיפים עדיין הוא מקו ולפנים, ואליהו זכור לטוב כשאמר 'אם הבעל הוא... לכו אחרי' ידע שיענו... כי בטבע המאמין החלש, כשרואה את קצה הכפירה, כבר נרתע ושב לאמונתו האמיתית.

ואמנם הרופפים בדורנו נכנעים לכופרים ונהנים מנשיאת חן בעיני הכופר על חשבון רפיון אמונה כי איננו קנאי, ואיננו בטלן, יודע שצריך לוותר על האיסורים בדברים החיוניים, ולמצוא היתרים כאשר ידרשו זאת החיים העכשוויים, והכופר שמח על נצחוננו, ואכן מבזה בלבו את המאמין המזויף הלזה.

אבל ראוי היה לכל מאמין לשוב לאמונתו בשמעו דרישה לכפירה מוחלטת שיאמרו תירש הבת עם הבן, אשר כבר לחמו בזה החכמים עם הצדוקים, ולתמהוננו נאטמו הלבבות ותחת תקיפות הדעת ואמץ הרוח לעמוד כצור ניצב, באמונת אומן כי המשפט לאלקים הוא, וכן קבלנו מפי הגבורה רבון כל המעשים אדון כל הארץ. ימצאו אלו שדעתם שפלה ויבקשו תחבולות להשתחוות להכפירה ולהשאיר את המשפט בחושן-המשפט, אבל למעשה להתנהג ככל הגוים דברתא כברא תירות, ולתת תהלה לאויבנו כי אמנם אין חק הנחלה שבתורה מתאים לפי עם הנאור — הודאה גמורה לתועבת הכפירה, אוי לאזנים שכך שומעות.

כהנה וכהנה חושבים הנחשלים להחליף ולהמר התורה בחוקים חדשים אשר יתנהגו בעולם המעשה, ואם ידרוש איש מאמין לדון אותו דין תורה, יאמרו לו הב"ד כן הוא הדין, כי כבר באו החכמים ותיקנו... ומי לא שמע מרבתינו כי אנחנו דור יתום ואין אנו ראויים כלל לתקן תקנות, שצריך לזה גדלות בתורה במדה מופלאה, ואנחנו ירדנו פלאים והדיוטים אנחנו, ואיך נעזי פנינו ונקשה ערפנו לומר חכמים אנחנו יש כח בדינו להפקיר ממון ולקבוע תקנות לדורות. כתבתי דעתי. וזו גם דעת הגאון מבריסק שליט"א, ובקשתנו שמרן הדר"ג שליט"א יעמוד עמנו כמו שרגילים בני עמנו לשמוע עד עכשו...!

(ע"ע בשו"ת אחיעזר ח"ד סד. וראה עוד: חקת משפט — הל' ירושה ועובון ג, ט; דיני ממונות — ח"ג שער ה פ"ב).

דף קיב

זכי מנין ליאיר שלא היה לו לשגוב' — לכאורה גם בלא זה קשה מנין ליאיר שהוא משבט יהודה [ששגוב בן חצרון בן פרץ בן יהודה], נחלה בארץ הגלעד שבחלק מנשה? ומנין לפנחס שהיה כהן, גבעה בהר אפרים שמיוסף, והלא קרקעות הכהנים היו רק מנחלות יהודה ושמעון? אמנם זה לבד לא הוקשה לגמרא, שהרי חצרון סבו של יאיר, בא אל בת מכיר שממנשה (בדברי הימים); וכן פנחס, אמו היתה בת לשבט יוסף מצד אביה או אמה [ועדיין לא נאסרו שבטים לבוא זה בזה עד כניסתם לארץ. ע' יד רמ"ה]. ולכן מקשה הגמרא, שמשמע מהפסוק שנחלות אלו היו שלהם ולא מאבותיהם, ומנין להם נחלות כאלו שאינם בחלקם אם לא מאבותיהם (עפ"י ראב"ד. ועיי' במה שנדפס בספר 'נפש החיים' אחר שער א', שבו מתורצת קושית התוס'. וע"ע מרומי שדה).

ועוד, ממה שהוא קרוי בתורה יאיר בן מנשה ולא מיוחס אחר שגוב, משמע שגוב נולד ביהודה ונשאר שם ואילו יאיר לבדו הלך לידבק במשפחת מכיר שבמנשה, ונשא לו משם אשה [כחצרון זקנו], ונקראו על שמם (עפ"י בדרך טובים).

[הרש"ש (קיא): הקשה על קושית הגמרא 'מנין לפינחס...!', והלא נתנו לבני אהרן י"ג ערים ומגרשיהן, ופינחס מבאי הארץ היה ונטל נחלה? ואם הקושיא מנין לו נחלה בהר אפרים שאינה מקום נחלת אבותיו, אם כן מהו 'שלא היה לאלעזר', וכי מנין לאלעזר שם? אך יש לומר משום שאלעזר נתחתן עם בני אפרים, מסתמא דר במקומם, והרי שימש בשילה בכהונה גדולה ומן המקדש לא יצא, על כן מסתבר שהיתה לו שם נחלה ומקום לשבת. [ונראה שמלבד היותו נשיא נשיאי הלוי (ככתוב בסדר במדבר), היה הוא הממונה על משמרת בני הקהתי שמקומם בהר אפרים ככתוב ביהושע, כשם שאיתמר אחיו ממונה על בני גרשון ומררי ככתוב בסדר נשא]. 'בדרך טובים'.

ג. הנושא אשה צריך שיבדוק באחיה.

א. מכך שכינה הכתוב את הנער הלוי בן מנשה [וממשפחת יהודה], באותה פרשה שמסופר בה על הימכרותו לכהן לע"ז, הגם שהיה מצאצאי משה רבינו — אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: מכאן שתולים הקלקלה במקולקל.

רבי יוסי בר חנינא למד מהכתוב אצל אדוניה בן חגית וגם הוא טוב תאר מאד ואתו ילדה אחרי אבשלום הגם שהיה בן לאם אחרת — אלא מתוך שעשה מעשה אבשלום שמרד במלכות, תלאו הכתוב באבשלום.

ב. אמר רבי אלעזר: לעולם ידבק אדם בטובים, שהרי משה שנשא בת יתרו כהן מדין, יצא ממנו יהונתן (הנער שכינה לע"ז). אהרן שנשא בת עמינדב, יצא ממנו פינחס (שניתנה לו ברית כהונת עולם). [ואף על פי שפינחס גם הוא מצאצאי יתרו היה, רחוק היה ממנו יותר מיהונתן (רשב"ם). והתוס' פרשו, לפי שהונתן היה מצד אביו (- גרשום) קרוב ליתרו, ואילו פינחס מצד האם].

ג. אמר רבא: הנושא אשה צריך שיבדוק באחיה שנאמר ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשו לואשה... תנא, רוב בנים דומים לאחי האם.

קעג. א. מי היה הנער מבית לחם יהודה אשר שימש לכהן בבית מידה, מה שמו ומאין מוצאו? מדוע נעשה כהן לעבודה זרה? מה היתה אחריתו?

ב. ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה — מיהו פוטיאל?

א. הנער הלוי שמו יהונתן בן גרשם בן מנשה, ככתוב. 'מנשה' זה (הכתוב בנו"ן תלויה) — משה רבינו הוא, ולפי שעשה הנער מעשה מנשה מלך יהודה, תלאו הכתוב בו. וכששאלוהו בני שבט דן כיצד ארע שמצאצאי משה הגיע עד הלום, אמר להם: כך מקובלני מבית אבי אבא, לעולם ישכיר אדם עצמו לעבודה זרה ואל יצטרך לבריות. הוא סבר לע"ז ממש — ולא היא, אלא עבודה שהיא זרה לו, כלומר עבודה בזויה למעמדו.

כיון שראה דוד שממון חביב עליו ביותר — מינהו על האוצרות (ושבאל בן גרשום בן משה נגיד על האצרות). וכינהו הכתוב בשם זה לפי ששב לא-ל בכל לבו (רבי יוחנן).

בירושלמי (ברכות ט, ב) מובא שכששלמה עמד למלך, החליף כל הממונים שנתמנו ע"י דוד, וכיון שעבר יהונתן מתפקידו, חזר לקלולו הראשון (מובא ברשב"ם ועוד). ושוב בסוף ימיו שב בתשובה וקרא בדבר ה' ונתנבא על כל בתי הבמות אשר בשומרון, וכשפירסם נבואתו ולא כיחד, אין לך כפירת עבודה זרה וקידוש שם שמים גדול מזה (עשרה מאמרות — חקור הדין א, כג עפ"י הירושלמי שם. וע' בן יהודיע שלא חזר לקלולו אלא בשביל פרנסתו אבל לבו שלם).

ב. 'פוטיאל' הוא כינוי ליתרו שפיטם עגלים לעבודה זרה. וכן ליוסף הצדיק שפטפט ביצרו. ושניהם אמת; אשת אלעזר באה מצד אחד מזרע יתרו ומצד אחר מזרע יוסף.

דף קיא

קעד. א. האם הבן קודם לבת בירושת האם?

ב. האם בכור נוטל פי שנים בירושת אמו?

קעה

א. לדברי חכמים, כשם שיפה כח הבן בירושת האב להיות קודם לבת, כך יפה כחו בירושת האם, הלכך אין לבת במקום הבן כלום. (וכל בת ירשת נחלה ממתות בני ישראל... מקיש מטה האם למטה האב, מה להלן בן קודם לבת, אף כאן). רבי יוסי בר' יהודה ור"א בר' יוסי אמרו משום רבי זכריה בן הקצב: אחד הבן ואחד הבת שוים בנכסי האם (שירושת הבן את אמו נלמדת מבת, ודיו לבא מן הדין להיות כנידון, הלכך אין להעדיף הבן על הבת).

רב נתאי סבר לעשות מעשה כרבי זכריה בן הקצב. ושמואל התנגד לכך. וכן רב הונא בר חייא [עפ"י מה שמסר רב הונא בשם רב. בפסקי הרי"ד ליתא בשם רב] סבר לעשות כרבי זכריה, ורב נחמן התנגד. רבי טבלא עשה כר' זכריה על פי מה דברי רב חנינא בר שלמיא בשם רב (בפסקי הרי"ד: רבה). והורה לו רב נחמן [עפ"י דברי שמואל ורב] שיחזור בו, כי אין הלכה כרבי זכריה בן הקצב. [וכן נראית דעת רבי יהודה נשיאה ורבי ינאי. וכן נראה מסתם משנה להלן קכב: [כדאסיק מר בר רב אשי שם], שאין חילוק בין ירושת הבנים והבנות את האב או את האם אלא לענין חלק בכורה ומוזנות הבנות. וכ"מ שם בראשונים. וכן הלכה — חו"מ רעו, ד]. כמחלוקת בירושת האם, כך מחלוקת בבני אחות; לדברי חכמים בני האחות קודמים לבנות, ולרבי זכריה בן הקצב שוים הם (כמבואר בגמרא להלן קטו).

ב. אין הבכור נוטל פי שנים אלא בירושת האב, אבל לא בירושת האם (בכל אשר ימצא לו — ולא לה. וגם אם הוא בכור לאם אינו נוטל פי שנים, שנאמר כי הוא ראשית אנו — ולא אונה. ואפילו הוא בכור לאב ולאם אין לו בנכסי אמו יותר משאר אחיו — לו משפט הבכרה — משפט הבכורה לנכסי האיש ולא משפט הבכורה לאשה).

אלמנה שלא גבתה כתובתה ומתה — באופנים שהיא חייבת שבועה, הואיל ולא נשבעה הרי הנכסים בחזקת יורשי האב, דקיימא לן שטר העומד ליגבות לאו כגבוי דמי, הלכך הבכור נוטל בהם פי שנים. אבל באופנים שהיא פטורה מלישבע, הרי זה כאילו כבר באו הנכסים לירושתה והירושה באה מכחה, הלכך אין הבכור נוטל בהם פי שנים (חכמי גרובנה, מובא במאירי ועוד; חו"מ רעה, ב).

קעה. מנין שהבעל יורש את אשתו ואין האשה יורשת את בעלה?

לפי ברייתא אחת, וכן היא דעת רבי עקיבא, ירושת הבעל את אשתו נלמדת מן הכתוב בפרשת נחלות ונתתם את נחלתו לשארו... וירש אתה — 'שארו' זו אשתו [ופירש רבא הדרשה על ידי 'גורעין ומוסיפין ודורשין', כאילו כתיב 'ונתתם את נחלת שארו לו']. ומשמע הוא יורש אותה ואין היא יורשת אותו. ואילו רבי ישמעאל (מעמיד שארו לירושת האב ואינו סובר 'גורעין ומוסיפין ודורשין'. רשב"ם) דורש ירושת הבעל מיתור המקראות שבפרשת איסור הסבת נחלה ממטה למטה, משמע שעל ידי שהבעל יורש את אשתו, נחלת אבותיה מוסבת לשבט אחר [ומאידך לא הוזהרו האנשים ליקח אשה משבט אחר משום הסבת נחלתם — משמע שאין האשה יורשת את בעלה]. ואף אם תדחה ותאמר שכוונת הכתובים להסבה על ידי ירושת בנה, יש לשמוע מיתור הכתוב ביאיר ובפינחס, שהיתה להם קרקע שלא היתה לאביהם, משמע ע"י שירשו מנשותיהם.

ונחלקו תנאים ואמוראים האם ירושת הבעל דאורייתא (כפי הנראה מפשט סוגיתנו, כן היא דעת רע"ק ורי"ש ואב"י ורבא. וכן היא דעת רשב"ג [ע' כתובות פד] ורבי יוחנן בן ברוקא (כהסבר רב שם) ורבי מאיר וחכמים — בבכורות נב: או דרבנן (כן דעת רבי אלעזר (בבכורות), וכן נקט רב — בכתובות שם. וכן דעת ברייתא אחת בסוגיתנו (ק"ב): — לפי גירסה אחת המובאת ברמב"ן).

הרמב"ם (נחלות א, ח) נקט להלכה (וכ"ד המאירי) שירושת הבעל מדברי סופרים, [ואעפ"כ אין מחזיר ביובל, כדין ירושה דאורייתא (ודלא כסוגית הגמרא בכתובות שם. וע' חזו"א אה"ע עה, ד). ויש פוסקים שמחזיר ביובל (ע' בהגהות אשר"י שם)]. ואילו הראב"ד (נחלות שם) והרשב"א (בחושיו כאן ולעיל מט: ובכתובות פג. ובתשובה — ח"ב רכא. וכן משמע מפשטות לשון הרא"ש להלן פ"ט אות טז. וב'פולא חריפתא' כתב לדחות) חולקים וסוברים (עפ"י סוגיתנו ועוד) ירושת הבעל דאורייתא. וכן נראית דעת הרמ"ה. ע"ע בשו"ת דובב מישרים ח"א ד.

דפים קיא — קיב

קעו. א. אזהרת הסבת נחלה משבט לשבט בדור באי הארץ — כיצד?

ב. אשה מדור באי הארץ שאביה משבט אחד ואמה משבט אחר — למי היתה נישאת?

ג. מנין ליאיר ולפינחס קרקעות שלא היו לאביהם?

א. כל בת יורשת נחלה (שאיין לה אחים או בני אחים. ערשב"ם) מדור באי הארץ, הוזהרה באזהרה כפולה — בעשה ובשני לאוין. ואולם נראה שאין לוקה פעמים לפי המסקנא שאחד בהסבת בן ואחד בהסבת בעל, ואין כאן לאוין יתירים) שלא להינשא למי שאינו ממטה אביה, כדי שלא תיסוב נחלה של מטה זה למטה אחר על ידי ירושת בעלה או ירושת בנה. [ישנן דעות שלא הקפידה תורה אלא על הסבת בעל, אבל בנה הריהו כממשיכה ואין כאן עקירה. וישנן דעות (וגרסאות) שהקפידה רק משום הבן (אבל הבעל אינו יורש מדין תורה)].

א. יש לדייק מדברי הרשב"ם (וכן מאו"ז) שגם בת שאביה חי הוזהרה שלא להינשא לאיש ממטה אחר, כל שאין לה אחים (ע' קובץ ענינים). ואילו ברמב"ן (סוף מסעי) משמע שלא הוזהרה אלא בת שכבר ירשה נחלה, כגון בנות צלפחד.

ב. לפי דעת התנאים שהקפידה תורה משום הסבת הבעל, אזי גם אשה שאינה ראויה לילד בכלל האיסור, משא"כ לפי הדעות שאין הבעל יורש ולא הקפידה תורה אלא משום ירושת הבן. מאידך יש נפקותא לאידך גיסא — כאשר הבעל סילק עצמו מראש מלירשנה [אם נאמר שמועיל סילוק].

ונראה שעל הסבת בעל חייבים משעת נישואין. ואף הבעל בכלל הלאו. ואילו על הסבת בן אין עוברים אלא בשעת ביאה. ומדברי תורא"ש יש לשמוע שהאיסור תלוי ועומד עד שיוולד בן, ואם לא תלד — הוברר הדבר שלא עברו (עפ"י קובץ שעורים).

ג. כתב הרמב"ן (סוף מסעי) על פי פשוטו של מקרא, שאף כלפי הנשואות לאיש ממטה אחר באה אזהרה שאם תיפול להן נחלה מאביהן בעתיד, לא יירשוה בנה ובעלה אלא הקרובים ממטה אביה. וכן בת יורשת נחלה שעברה ונישאה לאיש ממטה אחר, לכשתמות לא יירשוה אלא קרובי אביה. [מלשון הרמב"ן יש לדייק שאפילו אותן הנשואות שכבר ירשו נחלה, צוה הכתוב כשימותו תינתן נחלתן לקרובי משפחתן. ואולם לפי המפרשים (עראב"ד ועוד) שלכך היתה ליאיר [שבא מיהודה] נחלה במנשה ולפינחס בהר אפרים, מפני שירשו נחלת אמותיהן שבאו משבט אחר, הרי מוכח שסדר נחלות לא משתנה לאותן הנשואות כבר. וע' גם בחדושי הנצי"ב].

ב. בת יורשת נחלה מאביה ומאמה, והיה אביה ממטה אחד ואמה ממטה אחר — לפירוש רשב"ם נסתפק אביי האם רשאית להינשא לכל אחד ממטה אביה, או רק לאיש כמוה, שאביו ממטה אביה ואמו ממטה